

УДК 159.91

Онiщенко Н. В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник НДЛ екстремальної та кризової психології УЦЗУ

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ
МНС УКРАЇНИ З РІЗНИМ РІВНЕМ СУБ'ЄКТИВНОГО
ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ**

В статті розглядаються індивідуально-психологічні особливості працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України з різним рівнем суб'єктивного професійного досвіду

Ключові слова: індивідуально-психологічні особливості, професійний досвід, професійна діяльність, рятувальник.

Актуальність проблеми. Різними вченими в різні часи ставилося питання оптимізації праці особистості. Було зроблено чимало

спроб вивчення рушійних сил професійного росту фахівця. У якості таких розглядалися зовнішні й внутрішні фактори, а саме психологічні характеристики суб'єкту праці і зовнішні умови або прояви середовища, які впливають на особистість. Безумовно, говорити про те, що один із цих факторів є більш важливим, а інший, відповідно, менш важливим, не можна. Відомо, що гармонічне поєднання даних факторів буде сприяти формуванню професіоналізму особистості.

Існує безліч факторів, що впливають на процес формування професійної майстерності. Але найбільш достовірний або чіткий зв'язок з категорією професіоналізму має стаж роботи людини в конкретній професії. Без сумнівів, часовий фактор обумовлює набуття людиною професійного досвіду, припускає формування та розвиток професійних вмінь та навичок. Паралельно зі стажем фахівця зростає і його суб'єктивний професійний досвід, який іноді може не співпадати зі стажем праці на конкретній посаді. Отже, можна припустити, що не завжди категорія стажу відіграє провідну роль в процесі підвищення ефективності професійної діяльності. Таким чином, питання вивчення умов, що впливають на рівень ефективності професійної діяльності є актуальним та потребує емпіричного вивчення.

Мета статті - розглянути індивідуально-психологічні фактори, що можуть обумовлювати формування високого рівня професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Виклад основного матеріалу. На основі результатів експертної оцінки з залученням керівників аварійно-рятувальних підрозділів нами були виділено 3 групи досліджуваних. Критерієм розподілу фахівців на групи виступили дані про рівень суб'єктивного професійного досвіду кожного рятувальника. Так фахівців з великим суб'єктивним досвідом частіше залучають до ліквідації наслідків НС, вони частіше працюють у складних умовах. Ці фахівці позитивно себе зарекомендували, керівництво воліє доручати їм виконання самих складних справ.

В нашому дослідженні, присвяченому вивченню індивідуально-психологічних умов, що сприяють підвищенню професійної майстерності, прийняли участь 149 працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України. До першої групи увійшли працівники аварійно-рятувальних підрозділів з низьким рівнем суб'єктивного професійного досвіду у кількості 87 чоловік у віці від 22 до 41 року. Стаж роботи фахівців 1 групи від 1 до 12 років. До 2 групи увійшли рятувальники

із середнім рівнем суб'єктивного професійного досвіду у кількості 35 осіб у віці від 24 до 46 років. Стаж роботи фахівців 2 групи склав від 3 до 13 років. До 3 групи ввійшли працівники аварійно-рятувальних підрозділів з високим рівнем суб'єктивного професійного досвіду у кількості 27 чоловік віком від 22 до 46 років. Стаж роботи випробуваних 3 групи від 1 до 15 років.

На початку нашого дослідження нами було проведено кореляційний аналіз за допомогою г-критерію Пірсона, для встановлення сили взаємозв'язку між показниками стажу роботи фахівця аварійно-рятувального підрозділу та рівнем його оцінки керівництвом.. Отримані результати дозволили виявити слабкий позитивний кореляційний зв'язок між досліджуваними змінними ($r = 0,248$ при $p \leq 0,05$). Таким чином, цей приклад є підтвердженням відомої істини, що часовий фактор у будь-якій професійній діяльності виявляється прямо пропорційним рівню розвитку професійної майстерності, тобто чим більше стаж роботи в конкретній людини на конкретній посаді, тим вище рівень розвитку її професійних умінь і навичок.

Незважаючи на це, ми не можемо однозначно стверджувати про беззастережний вплив стажу роботи на рівень ефективності професійної діяльності, оскільки між цими двома показниками було виявлено слабкий зв'язок. Даний фактор визначив подальші напрямки нашого дослідження – а саме, більше докладне й глибоке вивчення індивідуально-психологічних особливостей працівників аварійно-рятувальних підрозділів, потенційно здатних впливати на рівень ефективності їхньої професійної діяльності. Для реалізації даного завдання нами було використано 16-факторний особистісний опитувальник Кетелу (форма А).

Отримані дані дозволили нам розглянути особливості виразності, розвитку індивідуально-психологічних якостей працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України залежно від рівня їхнього суб'єктивного професійного досвіду. При аналізі даних, що є показниками особистісних факторів, ми отримали наступні результати, які представлено в таблиці 1 та на рис. 1.

Порівняння результатів дозволило нам виділити характеристики психотипів фахівців в залежності від показників експертної оцінки. Отримані дані дозволять визначити домінантні особистісні якості та особливості працівників аварійно-рятувальних підрозділів з різними показниками професійної успішності.

Таблиця 1.

Показники виразності основних особистісних факторів у працівників аварійно-рятувальних підрозділів з різними рівнями суб'єктивного професійного досвіду

Фактор	1гр. (M ±m)	2гр. (M ±m)	3гр. (M ±m)	t (1, 2)	t (1, 3)	t (2, 3)
A	5,08 ±0,25	5,66 ±0,38	6,37 ±0,42	1,27	0,71	1,22
B	5,33± 0,29	6,34± 0,33	6,7 ±0,37	2,00**	1,51	0,69
C	5,17 ±0,28	5,4 ±0,40	6,48± 0,46	0,45	1,92	1,74
E	5,95 ±0,29	6,2 ±0,36	7,39 ±0,45	0,48	2,47**	2,07**
F	6,39 ±0,29	6,46± 0,44	6,63 ±0,43	0,11	0,38	0,26
G	4,94± 0,28	5,86 ±0,38	7,59± 0,39	1,79	4,77***	3,15**
H	4,76± 0,28	4,89 ±0,47	5,07 ±0,26	0,23	0,59	2,03*
I	6,70± 0,22	4,66 ±0,41	4,85± 0,31	4,69	4,22***	1,58
L	5,89 ±0,27	5,00± 0,38	4,70± 0,46	1,81	2,15*	0,49
M	5,77 ±0,28	4,77± 0,37	3,44± 0,46	1,96*	4,09***	2,33*
N	5,56 ±0,26	6,94 ±0,36	6,67± 0,41	2,95*	2,13	0,51
O	5,27± 0,25	4,17 ±0,37	3,7 ±0,35	2,36*	2,26	0,854
Q1	4,57± 0,31	5,314 ±0,44	5,74± 0,33	1,31	1,97*	2,35*
Q2	4,31 ±0,26	5,06 ±0,44	4,89 ±0,44	1,51	1,09	0,27
Q3	5,15 ±0,28	5,46 ±0,47	6,48 ±0,57	0,57	2,23*	1,39
Q4	5,17 ±0,28	4,6± 0,39	4,07± 0,46	1,12	1,93*	0,87
*p ≤0,05 **p ≤ 0,01 *** p≤ 0,001						

Фахівцям 1 групи, що відрізняються низьким рівнем суб'єктивного професійного досвіду, характерні стриманість у встановленні як міжособистісних, так і соціальних контактів. В поведінці провідними характеристиками є експресивність, імпульсивність. Основними рисами характеру фахівців даної групи є сором'язливість і схильність до індивідуальної діяльності. Відзначено схильність до інтроверсії. Також характерні нестійкість емоцій, низька волева регуляція, а, отже, - невміння контролювати свої емоції й поведінку, залежність від настрою, імпульсивність. Було відзначено, що, незважаючи на зазначені особливості, працівники аварійно-рятувальних підрозділів даної групи можуть проявляти стресостійкість. Передбачається низька мотивація, внутрішня розслабленість. Можлива низька ефективність професійної діяльності. Комунікативний блок становлять

м'якість, поступливість і відкритість, прихильність думці й вимозі групи, прямолінійність і довірливість стосовно людей, вільне відношення до загальноприйнятих моральних правил і норм. Відзначається конформність поведінки, соціальна несамостійність та незрілість.

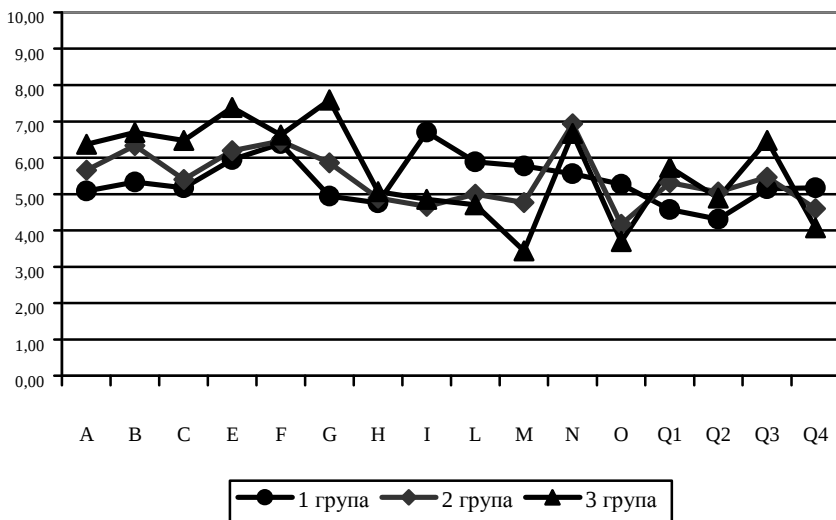

Рис. 1 – Профілі особистості працівників аварійно-рятувальних підрозділів з різним рівнем суб'єктивного професійного досвіду

Фахівцям-рятувальникам із середнім рівнем професійного суб'єктивного досвіду (2 група) властиво демонструвати незалежність характеру, що проявляється у вільному відношенні до загальноприйнятих моральних правил і норм, не виражене почуття обов'язку та відповідальності.

Можливо, відзначений недолік є чинником, що не дозволяє фахівцю досягти високих показників і домогтися вершин професійної майстерності. У поведінці відзначаються конформні реакції, залежність від думки й вимог групи, відкритість і прямолінійність у відношенні до людей, деяка соціальна незрілість.

Також відзначаються стриманість у міжособистісних контактах, труднощі у безпосереднім і соціальному спілкуванні, схильність до індивідуальної роботи, замкнутість, спрямованість на свій внутрішній світ.

Аналіз результатів показав, що працівникам аварійно-рятувальних підрозділів 3 групи, які відрізняються високим рівнем суб'єктивного професійного досвіду, характерні м'якість, поступливість і піддатливість. Стосовно людей, фахівці 3 групи проявляють відкритість і проникливість. У соціальній поведінці відрізняються конформізмом, залежністю від думки й вимог групи, прийняттям загальноприйнятих моральних правил і норм. Відзначені якості є необхідною умовою професійної діяльності рятувальників. Також працівників аварійно-рятувальних підрозділів 3 групи відрізняє емоційна пластичність, схильність до імпульсивності. Ці властивості компенсуються вольовою регуляцією: умінням контролювати свої емоції й поведіння, впевненістю в собі, стресостійкістю.

У поведінці досвідчених фахівців основними рисами є врівноваженість і спрямованість на реальну дійсність. Крім цього, відзначені відкритість у міжособистісних контактах, здатність до безпосереднього спілкування, стриманість і розважливість у встановленні соціальних контактів.

При вивченні індивідуально-психологічних якостей працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України по окремих факторах, ми розглянули особливості виразності особистісних рис слідчих, об'єднавши їх у три блоки: інтелектуальні особливості, емоційно-вольові особливості й комунікативні властивості. Вивчивши отримані дані, ми одержали наступні результати. Так, інтелектуальні якості більше виражені у рятувальників 2 групи. Емоційно-вольові якості краще розвинені в найбільш досвідчених фахівців. За ними в цьому списку перебувають працівники аварійно-рятувальних підрозділів з низьким рівнем суб'єктивного професійного досвіду. Другій групі досліджуваних характерний найнижчий із груп рівень сформованості емоційно-вольових особливостей. Комунікативні властивості є найбільш вираженими в 3 групі працівників аварійно-рятувальних підрозділів, за ними в даній структурі перебувають фахівці 2 групи. І останнє місце по виразності особистісних якостей даного блоку займають фахівці з найнижчими показниками експертної оцінки.

Грунтуючись на отриманих результатах, можна припустити, що недостатній розвиток у працівників аварійно-рятувальних підрозділів 2 групи емоційно-вольових якостей є тим фактором, що перешкоджає досягненню висот професійної майстерності випробуваними цієї групи. З результатів видно, що рівень розвитку інтелектуальних якостей

у даній групі фахівців найвищий. Це дозволяє зробити нам висновок, що емоційно-вольові якості в професійній діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів займають одну з визначальних позицій. Ці припущення можна підкріпити даними виразності особистісних якостей кожного блоку в групі найбільш високо оцінених рятувальників. З цього витікає, що для забезпечення високих показників ефективності професійної діяльності необхідним є процес постійного розвитку й удосконалення емоційно-вольового компонента й комунікативних особливостей особистості. Навіть при наявності високих показників виразності інтелектуальних особливостей, але при невисоких показниках розвитку емоційно-вольових і комунікативних якостей, імовірність досягнення високих результатів у роботі знижується.

Висновки. Таким чином, вважаємо за потрібне запропонувати проведення професійно-психологічної підготовки фахівців, яка є необхідною складовою процесу підвищення рівня ефективності виконання рятувальником своїх професійних обов'язків. Оскільки було встановлено, що провідні позиції в забезпеченні процесу підвищення рівня ефективності діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів займає емоційно-вольовий компонент, пропонуємо ввести курс тренінгових програм, націлених на розвиток саме таких якостей. Окремим блоком, вважаємо за необхідне, ввести курс з навчання фахівців навичкам саморегуляції свого психічного, емоційного стану та поведінки в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедев В.И. Личность в экстремальных ситуациях. – М., 1989.
2. Самонов А.П. Психологическая подготовка пожарных. – М.: Стройиздат, 1982.
3. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. Редактор-составитель Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ», - 1998 – 672с.

<http://nuczu.edu.ua/>